

رهیافت تطبیقی نقش عقلانیت در امنیت فرهنگی دوره نبوی(ص) تراز در انقلاب اسلامی ایران بر پایه اندیشه امامین انقلاب

محمد جاودان^۱

چکیده:

انقلاب اسلامی ایران که خود انقلابی فرهنگی و ایدئولوژیک است، در پرتو رهنمودهای امامین انقلاب همواره کوشیده تا مسیر خود را بر محوریت عقلانیت صحیح و منبعث از آیین اسلامی به سوی اهداف متعالی و تحقق تمدن نوین اسلامی؛ استوار سازد. بی تردید امنیت فرهنگی به عنوان بستر و زمینه حفظ و تعالی فرهنگ و پیشرفت‌های فرهنگی هر جامعه، از ضرورت‌های اساسی در این مسیر است که باید مبتنی بر عقلانیت و خردگرایی صحیح و دقیق صورت پذیرد. بر این اساس پژوهش حاضر؛ در راستای الگودهی و تحلیل نقش عقلانیت در امنیت فرهنگی، به امنیت فرهنگی دوران نبوی(ص) پرداخته و آن را بر معیارهای عقلانی اندیشه‌ی امامین انقلاب اسلامی ایران تطبیق و تحلیل نموده تا بر معیار ایدئولوژیک و مکتب فکری و عقلانی اسلام، موازین عقلی در امنیت فرهنگی را برای انقلاب اسلامی و تمدن نوین اسلامی تبیین و تحلیل نماید. بدین ترتیب سؤال این تحقیق این است که نقش عقلانیت در امنیت فرهنگی دوره نبوی(ص) چه بوده و نقش آن در امنیت فرهنگی انقلاب اسلامی ایران بر پایه‌ی اندیشه امامین انقلاب چیست؟ نوشتار حاضر با روش تحلیل مضمون و با بهره‌گیری از سیره پیامبر اسلام(ص) و ارائه‌ی اسناد تاریخی و بیانات امامین انقلاب اسلامی به تبیین و تحلیل نقش عقلانیت در تأمین امنیت فرهنگی پرداخته و در این راستا پاسخ‌گویی، دفاع و تبیین منطقی و عقلانی به گزاره‌های مهاجم، جهت‌دهی منطقی و عقلانی رفتارها و عملکردها، بکارگیری عقلانی ابزارها و رسانه‌های فرهنگی و نقش عقلانی وحدت اسلامی، همگرایی و مشارکت عمومی را مورد مطالعه قرار داده است.

واژگان اصلی: فرهنگ، امنیت فرهنگی، عقلانیت، سیره پیامبر(ص)، امامین انقلاب، انقلاب اسلامی.

۱. مقدمه

در شرایطی که با انقلاب اسلامی ایران که خود یک انقلاب فرهنگی و ایدئولوژیک است، بحث تحقق تمدن نوین اسلامی به عنوان یکی از مهم‌ترین آرمان‌های آن مطرح گردیده است، ضرورت امنیت فرهنگی به عنوان ریشه‌ای‌ترین مسائل آن انکارناپذیر است. این در حالی است که امنیت فرهنگی باید بر بستر عقلانیت و خردگرایی صحیح و دقیق منطبق با ارزش‌ها و هنجارهای انقلاب اسلامی شکل گیرد. زیرا حقیقت تکامل انسان و جهان انسانی از رهگذر فرهنگ متعالی و امنیت فرهنگی می‌گذرد که دارنده‌ی ارزش‌ها و هنجارهای متعالی در جهت دهی رفتارها و عملکردها باشند. از این روی؛ شاخص عقلانیت به عنوان فصل‌میز انسان از حیوانات و کمال انسانی، یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر برای امنیت فرهنگی انقلاب اسلامی به شمار می‌رود.

بدین ترتیب این پژوهش در نظر دارد تا با الگوپذیری از رسول خدا(ص) که مسیر تحقق امنیت فرهنگی را با خشتی‌سازی توطئه‌ها و دسیسه‌های دشمنان اسلام و اعتلای فرهنگ اسلامی از طریق عقلانیت و خردگرایی پیمودند؛ به بیوند میان امنیت فرهنگی دوران نبوی(ص) و انقلاب اسلامی بر محور عقلانیت و بر پایه‌ی اندیشه‌های امامین انقلاب اسلامی ره‌یابد. چرا که انقلاب اسلامی ایران با مطرح کردن شعارحاکمیت اسلام آغاز شد و شعارها و سیاست‌های متخذ از مبنای اسلامی را بر محاسبات عقلانی در دستور کار خود قرار داده است. (خامنه‌ای، بیانات در دیدار مسئولان نظام، ۱۳۹۳/۰۴/۱۶؛ خامنه‌ای، بیست و دومین سالگرد امام خمینی (ره) ۱۳۹۰/۳/۱۴) بدین ترتیب باید گفت که انقلاب اسلامی ایران در دفاع از هویت فرهنگی خویش و در فرآیند امنیت فرهنگی نیازمند بکارگیری شاخصه‌ی عقلانیت است تا در پرتو آن بتواند اندیشه‌های سوسالیستی و کمونیستی و لیبرالیسمی و سایر باورهای متضاد با خرد و اندیشه‌های اسلامی را درهم شکسته و به بنیان ارزش‌ها و هنجارهای خرد محور و اسلامی توجه نماید. از این روی پژوهش فراروی بر این سؤال استوار یافته است که نقش عقلانیت در امنیت فرهنگی دوره نبوی(ص) چه بوده و نقش آن در امنیت فرهنگی انقلاب اسلامی ایران بر پایه‌ی اندیشه‌ی امامین انقلاب چیست؟

در پاسخ به این پرسش کوشیده شده است تا رویکرد عقلانی امنیت فرهنگی دوران نبوی(ص) و امنیت فرهنگی انقلاب اسلامی بر پایه‌ی اندیشه امامین انقلاب در ابعاد تبیین عقلانی، کنش‌های عقلانی، کارکرد عقلانی ابزارها و رسانه‌های فرهنگی و نقش عقلانی وحدت، همگرایی و مشارکت عمومی مورد پژوهش قرار گیرد. از این روی بر مبنای گزاره‌های تاریخی و با تکیه بر سیره‌ی پیامبر اسلام(ص) در تأمین امنیت فرهنگی از یکسوی و تطبیق آن بر بیانات امامین انقلاب به تحلیل مسأله پرداخته شده است.

بنابراین از نوع تحقیقات توسعه ای و با روش کیفی است، که براساس تحلیل مضامین به گزاره های تاریخی سیره نبوی و بیانات امامین انقلاب در ترتب عقلانیت در امنیت فرهنگی پرداخته شده است.

۲. پیشینه تحقیق

به لحاظ پیشینه، مقاله ی «ابعاد و مؤلفه های امنیت فرهنگی از منظر امام خمینی (ره)» با رویکرد ایجابی و سلبی و با تکیه بر ابعاد درونی و باطنی انسان در تربیت پذیری به مسأله ی امنیت فرهنگی پرداخته است. همچنین مقاله ی «امنیت فرهنگی از منظر آیت ا... خامنه ای» بر اساس سخنان و اندیشه های مقام معظم رهبری، امنیت فرهنگی را در دو بعد ایجابی و سلبی برپایه عوامل تربیتی و تهدید کننده مطرح کرده است. در مقاله ی دیگر «امنیت فرهنگی در نگاه اسلام و رهبری» نیز به امنیت فرهنگی بر پایه ی برخی از اقدامات زیرساختی فرهنگ پرداخته است. این پژوهش ها، امنیت فرهنگی را بیش تر با تکیه بر مفاهیم و عناصر ملی و اجتماعی در حوزه تربیت دینی و اخلاقی، در چهارچوب رویکردها و نظریات خاص؛ مورد بررسی قرار داده اند، درحالی که پژوهش پیش روی با مطالعه ی شاخصه ی عقلانیت در امنیت فرهنگی دوران پیامبر(ص)، امنیت فرهنگی انقلاب اسلامی را بر موازین عقلانی آن و با رهیافت اندیشه های امامین انقلاب واکاوی و تطبیق نموده است. رویکردی که براساس تحلیل مضامین و نگاه تطبیقی این اثر در رابطه با پارادایم امنیت فرهنگی، آن را در نوع خود بدیع و صاحب سبکی جدید نسبت به نگاشته های پیشین می نماید.

۳. چهارچوب مفهومی:

۱.۳. فرهنگ^۱

واژه ی فرهنگ در لغت به معنای دانش، حرفه، علم، فنون، هنر، آموختن، به کار بستن ادب، بزرگی، سنجیدگی، کتاب لغت، آموزش و پرورش، تربیت، آیین و رسوم و عقل به کار رفته است. (دهخدا، ۱۳۸۴: ۲۲۷/۳۹؛ معین، ۱۳۴۲: ۲۵۳۸/۲) تنوع و گستردگی معنایی و موضوعی این واژه سبب شده تا تعاریف بسیاری از آن ارائه شود. (پهلوان، ۱۳۷۸: ۱۷) تایلور (۱۹۱۷-۱۸۳۲) گستره ای از دانش ها، باورها، هنرها، قوانین، اخلاقیات، عادات و هرآن چه که فرد به عنوان عضوی از نظر

گیدنز فرهنگ مجموعه (Tylor, 1871:1) جامعه خویش می آموزد را فرهنگ دانسته است. ارزش ها و هنجارهایی است که افراد یک گروه معین بدان پایبند بوده و براساس آن کالای مادی را تولید می کنند. (گیدنز، ۱۳۸۳: ۳۶) در هر صورت نظریه ها و تعاریف متعددی از فرهنگ ارائه شده است. برخی از این تعاریف مبتنی بر آداب و رسوم و برخی دیگر بر اساس علوم و فنون و خلاقیت های ذهنی بشر؛ فرهنگ را تعریف نموده اند. برای گریز از گیرودار تفاوت پندارها و به دور از هرگونه تخصص گرایی در تعریف فرهنگ، می توان گفت که فرهنگ عبارت است از: باورها یا رفتارهایی که مردم بدان پایبندند و به آن عمل می کنند که ناشی از باور فرد، خانواده یا اجتماع می باشد.

۲.۳. امنیت^۱

ریشه واژه «امنیت» از ثلاثی مجرد «امن» است. امن به معنی آرامش خاطر، آرامش نفس و از بین رفتن بیم و هراس است. واژه های امن، امانه و امان هر سه مصدر هستند. واژه امان گاهی اسم است و برای حالتی که بر انسان در امنیت حاصل می شود، بکار می رود. گاهی به چیزی که باعث امنیت می شود نیز امان گویند. (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق: ۹۰) امن به معنای بی خوفی، در امان بودن، آرامش قلب داشتن، بی هراس شدن، راحت و آسوده بودن است. (دهخدا، ۱۳۸۴: ۸/ ۲۰۹؛ معین، ۱۳۴۲: ۱/ ۳۵۴؛ عمید، ۱۳۶۲: ۱۵۲)

برای امنیت، تعاریف زیادی ارائه شده است. آرنولد ولفرز در تعریف امنیت گفته است که: امنیت در معنای عینی، یعنی فقدان تهدید نسبت به ارزش های کسب شده و در معنای ذهنی، یعنی فقدان هراس از این که ارزش های مزبور مورد حمله قرار بگیرد. (باری بوزان، ۱۳۷۸: ۳۳) والتز لمپن نیز در تعریف امنیت گفته است که: امنیت برای یک ملت زمانی حاصل می شود که در صورت توسل به جنگ، مجبور به رها نمودن ارزش های محوری نبوده و چنان چه در معرض چالشی قرارگرفت بتواند با پیروزی در جنگ ها آن را حفظ کند. (تاجیک، ۱۳۸۱: ۴۵) افتخاری در باره تعریف امنیت گفته است که: امنیت دارای دو معنای ایجابی یعنی وجود احساس رضایت و اطمینان خاطر نزد دولتمردان و شهروندان و سلبی یعنی نبود ترس، اجبار و تهدید می باشد. (افتخاری، ۱۳۸۱: ۲۷)

۳,۳. امنیت فرهنگی^۱

پارادایم های سستی در بحث امنیت مثل رئالیست و ایدئالیست، امنیت را در امنیت دولتی منحصر کرده و بر این اساس رویکردی نسبت به امنیت فرهنگی ندارند. مفهوم امنیت فرهنگی به تدریج و در گذر زمان در پارادایم امنیت طرح و دچار تحول معنایی گردید. در مکتب امنیتی کپنهاک که مبتنی بر نظرات باری بوزان، ال ویور، دو ویلد و برخی دیگر است، با توسعه ی تعریف امنیت و خارج کردن آن از تک بعدی (نظامی) به پنج بخش نظامی، سیاسی، اقتصادی اجتماعی و زیست محیطی؛ امنیت توسعه داده شده (عبداله خانی، ۱۳۸۳: ۱۴۴-۱۴۷)؛ به امنیت فرهنگی پرداخته شده است.

بر اساس نظریه ی «بوزان» و پیروان او، امنیت فرهنگی تلاش برای حفظ فرهنگ جامعه در برابر تهدیدهایی است که تلاش می کنند تا هویت فرهنگی و قومیتی را مخدوش نمایند. از این روی مبنای حصول امنیت فرهنگی در این دیدگاه؛ اطمینان یافتن از رفع و دفع هرگونه تهدید و خطری است که می تواند عرصه ی فرهنگ و امنیت فرهنگی را مورد هجوم قرار دهد. «فرست» معتقد است که برخلاف رویه ی معمول در حوزه ی مطالعات امنیتی که تنها با رویکرد سلبی نگریده می شوند؛ امنیت فرهنگی بر دو بُعد ایجابی و سلبی استوار است. بدین معنا که تنها نبودن تهدید تعریف جامعی برای آن نیست. بلکه باید افزون بر آن، با تکیه بر مفهوم ایجابی، شرایط رشد و توسعه و ارتقای آن نیز حاصل گردد. (Forrest, 2004: 3)

بنابر این می توان گفت که امنیت فرهنگی، وضعیتی مطمئن، آرامش بخش و عاری از هرگونه تهدید و تعرض در انسان، نسبت به دین، افکار، اخلاق، آداب و رسوم، باورها، ارزش ها، میراث فرهنگی، آثار ادبی و... است که موجبات رشد و اعتلای آن فراهم آید.

۴. یافته های پژوهش

۱,۴. پاسخ گویی، دفاع و تبیین منطقی و عقلانی به گزاره های مهاجم

در طول تاریخ، باورها و اعتقاداتی که با خرد صحیح انسانی منافات داشته اند، از پایایی و ثبات برخوردار نبوده و تضاد و تناقض فکری و علمی آن ها را در هم شکسته است. تنها آن دسته

1. Cultural security
2. Barry Gordon Buzan
3. S. Forrest

از باورها و عقاید جنبه‌ی ماندگاری و گسترش را داشته که از پشتوانه‌ی معرفتی و عقلی برخوردار بوده‌اند. نگاهی به وضعیت فکری محیطی که اسلام در آن متولد گردید، نشان می‌دهد که در ساختار معتقدات عرب جاهلی، نوعی بلکه انواعی از ضعف وجود داشت، این ضعف ناشی از استدلالی نبودن آن معتقدات و منطقی نبودن آن‌ها، حتی در پایین‌ترین مراحل اندیشه بود. در عصر نبوی؛ ترسیم باورها و اعتقادات اسلامی که از منبع وحی و عقل کل سرچشمه می‌گرفتند؛ بر اساس بنیان فکری و عقلی، مردم را به تعقل و خردگرایی وا می‌داشتند. چنان که حضرت علی (ع) می‌فرمایند: «یثروا لهم دوائن العقول؛ پیامبران مبعوث شده‌اند تا خزانه‌های عقول مردم را برانگیزانند و بشورانند.» (شریف رضی، ۱۳۷۹: ۳۹) و بدین ترتیب می‌توان گفت که باورها و عقاید اسلامی در زیر چتر عقلانیت و خردگرایی راه هرگونه تهاجم فرهنگی و جمود فکری را مسدود کرده بودند. ترفندهایی که مشرکین قریش و دیگر قبایل عرب به کار می‌بستند تا باورها و عقاید مسلمانان را تضعیف نمایند، در مواجهه با عقلانیت و خردمحوری باورهای اسلامی شکست می‌خوردند. شبهات، نیرنگ‌ها، مجادله‌ها و دسیسه‌های فکری و عقیدتی اهل کتاب، با درایت پیامبر(ص) و با تبیین عقلانیت اعتقادات اسلامی، یکی پس از دیگری محو و هَبَاءٌ مَّثُوراً می‌گردید. درخواست‌های نامعقول اشراف قریش و پرسش‌های آن‌ها برای به چالش کشیدن آموزه‌های نبوی و باورهای اسلامی را می‌توان در کتاب‌های تاریخی و سنن یافت. مشرکی تکه استخوانی را در دست خویش پودر کرده و با دیدگاه ماتریالیستی درصدد انکار جهان آخرت و معاد روز قیامت برآمد که چه کسی این استخوان پوسیده را زنده خواهد نمود. پاسخ قاطع و مستدل پیامبر(ص) مبنی بر این که این کار در نزد خداوند قادر آسان است همان گونه که نخستین بار شما را از نیست به هست آورده است. (یس: ۷۸-۷۹؛ بلاذری، ۱۴۱۷ق/۱۹۹۶: ۱۳۷/۱ و ۱۴۳/۱۰: ۲۵۲) این پاسخ، چنان از معقولیت انسانی برخوردار بود که راه هرگونه شک و ریب و ایراد را از دشمن گرفت. و برآستی الگوپذیری از پیامبر اسلام(ص) در دفاع از هجمه‌های فرهنگی و شبهات عقیدتی را می‌توان بر پایه‌ی آموزه‌های قرآنی، مستدل و عقلانی؛ بهترین شیوه در بحث امنیت فرهنگی قلمداد نمود.

یهودیان و مسیحیان نیز با بهره‌گیری از مجادلات و نیرنگ‌های خویش می‌خواستند، باورها و عقاید مسلمین را باطل و ناچیز برشمردند. یهودیان مدینه با درخواست‌های نامعقول، برای ایمان آوردن به شرط سخن گفتن خداوند با آن‌ها (بقره: ۱۱۸؛ ابن هشام، [بی تا]: ۵۴۹/۱) و یا نزول کتاب

بر آن ها(نساء: ۱۵۳؛ صالحی شامی، ۱۴۱۴/ق/۱۹۹۳: ۴۰۱/۳) و خرده گیری بر عقاید مسلمانان؛ خواستند تا اندیشه های اسلامی را مورد تاخت و تاز خویش قرار دهند که رسالت نبوی با تبیین های خردمندانه ی باورهای اسلام، جلوی آسیب رسانی یهود به عقاید اسلامی را گرفتند. رسول خدا(ص) با ردّ ادعای مسیحیان در قضیه ی تثلیث که عیسی بن مریم را که بدون پدر بود و او را خدای خویش می خواندند، آفرینش این پیامبر الهی را همانند آفرینش انسان نخستین دانستند و بدین ترتیب، مسیحیان که از راه مجادله و بحث نتوانستند بر عقاید و باورهای اسلام که بر بلندای قله های فکری و اندیشه های متین استوار بود؛ فایق آیند، درخواست مباحثه کردند که از آن نیز منصرف گشتند.(آل عمران: ۵۹-۶۰؛ یعقوبی، [بی تا]: ۸۲/۲) بدین ترتیب می توان گفت آموزه های عقلانی منطبق بر سرشت انسانی با توجه به این که منطقی و نمایان گر روی دیگر سکه می باشند که بر تباهی و ضرر اندیشه های سبکسر و ناخرد تکیه زده تا آمال عده ای سود جود و منفعت طلب را به نفع همگان تغییر دهند؛ مورد استقبال غیر مغرضین قرار می گیرند و توان دشمن را در تهاجم فرهنگی کم و بی اثر می کنند.

انقلاب اسلامی ایران نیز به مثابه ی انقلاب رسول خدا(ص) در جامعه ی عربی؛ در پرتو تبیین جهادی، منطقی و عقلانی قادر بوده تا دسیسه ها و نیرنگ هاو شبهات دشمن را در عرصه های دفاع فرهنگی حل و فصل نماید. آیت الله خامنه ای(دام ظلّه العالی) به صراحت بر آن است که راه مقابله با نفوذ دشمن، مجهز شدن به منطق مستحکم انقلاب از طریق افزایش اقناعی، منطقی و عقلانی و بیانی است.(خامنه ای، بیانات در دیدار فرماندهان سپاه پاسداران، ۱۳۹۴/۶/۲۵) رهبرانقلاب اسلامی بر اساس همین مبنا وظیفه ی مجلس خبرگان، علماء و سایر مسئولین فرهنگی را خطیر دانسته که باید با جهاد تبیین و با حرف نو، بیان نو و منطق نو، باجوانان گفتگو و گره های ذهنی آنها را باز کرده و با تشکیل حلقه های معرفتی، از فضلالی جوان و پُر شمار و صاحب فکر در شهرهای مختلف با محوریت علمای بزرگ و اعضای مجلس خبرگان در این مسیر استفاده نمود. از نظرایشان، شبهات نه این که نباید موجب رنجش و خرده گیری گردد، بلکه موجب نوآوری و خرد محوری گشته و موجب مطالعه و فکر و تحقیق برای پاسخگویی می شود، همان طور که تحریم ها ما را وادار کرد در مسائل مختلفی مانند دفاعی، درمانی و سلامت به دستاوردهای جدیدی دست یابیم که اگر تحریم ها نبود، مطمئناً این پیشرفت های فنی و صنعتی وجود نداشت. سؤال ها و شبهه های جوانان نیازمند بیان منطقی و

اقتناعی بوده و باید مراقب باشیم حرف سست و بی‌منطق نزنیم که البته وظیفه پشتیبانی فکری مجموعه‌های جوان و افراد صاحب‌فکر، برعهده حوزه علمیه قم و سایر حوزه‌های علمیه (ونهادهای فکری و علمی و فرهنگی) است. (خامنه‌ای، بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۴۰۱/۱۲/۴)

۲.۴. جهت دهی منطقی و عقلانی رفتارها و عملکردها

رفتارها و عملکردها در یک جامعه، نمایانگر فرهنگ و امنیت فرهنگی آن جامعه هستند. برآیند رفتارها و عملکردهای صحیح، دستیابی به فرهنگ و امنیت فرهنگی است. از طرفی عدم کنترل و توسعه رفتارها در یک جامعه می‌تواند زیان‌هایی را بر آن تحمیل نماید که غیرقابل جبران باشد. نقش مدیریت رفتارهای آدمی در شکل‌گیری و توسعه فرهنگ و امنیت فرهنگی، بسیاری از محققان و دانشمندان را برآن داشته است تا درباره‌ی مدیریت و راهبری کنش‌ها و رفتارهای بشری پژوهش نمایند. مطالعه‌ی نظام‌یافته‌ی رفتار به بهسازی قدرت، پیش‌بینی و تبیین و نیز راهبری، مدیریت و تحول رفتارها منجر می‌گردد و همچنین ارتباط بین رفتارها و کردارها با حقایق ناپیدایی که در بروز رفتارها دخیل هستند را آشکار ساخته و اصولی را به منظور پیش‌بینی دقیق رفتارها مهیا می‌سازد. (رضاییان، ۱۳۸۰: ۷) روانشناسان جهت‌های رفتاری انسان را با رویکرد وراثت و غرایز درونی (رابینز، ۱۳۹۰: ۲۸/۱-۳۰؛ سیاسی، ۱۳۶۷: ۲۵؛ شریعتمداری، ۱۳۶۷: ۲۷-۲۸) ویا رویکرد؛ روشنلن، ۱۳۵۳: ۲۷-۲۹؛ ریتزر، ۱۳۸۲: ۴۵۰؛ اسکید مور، ۱۳۸۵: ۱۵۸) متأثر از محیط (۲۷۷) مورد مطالعه قرار داده‌اند.

دین اسلام، منشأ پیدایش کردار و رفتار آدمی را بر پایه‌ی بنیان‌های اکتسابی (محیط) و غیر اکتسابی دانسته است. پروردگار عالم، بنیان و ریشه‌ی کردار و رفتار بشر را بر اساس شاکله (شخصیت) دانسته است و می‌فرماید: «قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِ؛ بگو: هر کس بر پایه خلق و خوی و عادت‌های اکتسابی خود عمل می‌کند.» (اسری، آیه ۸۴) بر اساس این آیه، شاکله‌ی آدمی زائیده‌ی نوع خلقت و خصوصیات ترکیب مزاجی او و نیز برخاسته از خصوصیات اخلاقی و تأثیر عواملی خارج از ذاتش (عوامل محیطی) است. (طباطبایی، ۱۳۷۴: ۱۳/۲۶۵) بر همین اساس، اسلام نگاه تیزبینانه و دقیقی به مدیریت رفتار، کنترل و توسعه‌ی آن بر معیار تقوا و تعقل دارد. (تغابن، آیه ۱۶؛ احزاب، آیه ۷۰؛ مائده، آیه ۹۳) اسلام، امنیت فرهنگی را در گرو خردمحوری و بروز رفتارهای عقلانی، راستین و انسانی و فطری دانسته است. درحقیقت «عقلانیت رفتاری یا رفتار

عقلانی» از جمله عناوینی است که از آیات قرآن کریم و کلمات معصومین (ع) اخذ شده است. اتخاذ رفتار متناسب با شرع و عقل، از آن جهت است که رفتار بشر با آموزه‌های وحیانی، حکمت‌های عقلانی و منش عقلانی همراه باشد که نتیجه آن سلامت زندگی و عاقبت نیکو و امنیت فرهنگی برای افراد و جامعه است. تعقل و تفکر، عامل قدرتمندی است که توانایی کنترل و مدیریت امیال و خواسته‌های شهوانی و هوی و هوس‌های نفسانی را به انسان می‌دهد تا با راهنمایی انسان به سوی صفات و کردار نیک و کمال و نیکبختی، بتواند او را در برابر هوی و هوس‌های شیطانی و انجام گناهان؛ حراست کند. امام علی (ع) خرد محوری را باعث زنده دلی و کنترل نفس و مایه‌ی سعادت و کامیابی دانسته‌اند. (شریف رضی، ۱۳۷۹: ۴۴۸-۴۴۹) از منظر اسلام، باور، هنجار، ارزش و رفتاری می‌تواند پایداری، سازماندهی، نظم و فرهنگ متعالی بیافریند که عقلانی باشد و با خرد و سرشت بشری هماهنگ باشد. اگر مغایر با عقل و خرد باشند، نمی‌توانند سازگار آفرین گردند. هر جامعه‌ای که عقلانیت و خرد محوری را فرو نهد، حتی اگر در ظاهر هم جامعه‌ای یکپارچه و همدست به نظر آید؛ اما در واقع کنه و ذات آن رو به تفرق و تکه تکه شدن و انحطاط فرهنگی است. همان گونه که قرآن کریم جامعه‌ی کافران را همین گونه برشمرده است. (حشر: ۱۴)

براین اساس پیامبر اسلام (ص) جامعه‌ی ایمانی را بر اساس جهت‌دهی منطقی و عقلانی به رفتارها و عملکردها بنیان نهاد. آن حضرت در توصیه به امیرالمؤمنین امام علی (ع) فرمودند: «یا علی اِنَّهٗ لَا فِقْرَ اَشَدُّ مِنْ الْجَهْلِ وَ لَا مَالٌ اَعُوذُ مِنَ الْعَقْلِ؛ نهایت فقر، جهل و نهایت ثروت، عقل است.» (کلینی، ۱۴۰۷: ۲۵/۱-۲۶) این نگاه و بیان به جهل و عقل، نگاهی بنیانی است که جهل را منشاء تمام فقرها و عقل را مبنای تمام دارائی‌ها و داشته‌ها، معرفی می‌کند. جنود عقل، جبهه‌ی عقلانیت و جنود جهل، جبهه‌ی جهالت را تشکیل می‌دهند، از این رو انسان مؤمن همواره باید به این موضوع توجه داشته باشد که در جبهه و میدان عقل و عقلا قرار گرفته و یا در جبهه و میدان جهل و جهال؛ موضوعی که سیره‌ی نبوی را براساس اصالت وحی و اطاعت از خداوند و ضرورت تعقل در رفتارها، تشکیل می‌دهد. قرار گرفتن جامعه در مسیر اطاعت از دستورهای خداوند، نقطه روشنی از عمل عقلانی در تدبیر امور جامعه است که سیره عملی و سنت قطعی رسول خدا (ص) در هدایت جامعه می‌باشد که شکل‌گیری حکومت نبوی در پرتو همین اصل بوده، اصلی که در آن ایمان و اخلاق، ایمان و علم، ایمان و معاش، ایمان و معاد، ایمان و برقراری عدالت، ایمان و استقامت، ایمان و جهاد، ایمان و رسیدن به کمالات سرآمد تمام مذاهب و مکاتب توحیدی و غیر توحیدی

است. این جامعیت سیره نبوی نشانگر نظامات جامع و عقلانی است که برای تحقق جامعه در تراز اسلامی، در سیره‌ی پیامبر(ص) وجود دارد، سیره‌ای که برگرفته‌ی از وحی و قرآن کریم و مطابق با عقل؛ توان جهت دهی منطقی و عقلانی رفتارها و عملکردها را در تأمین امنیت فرهنگی جامعه و سعادت و کامیابی آن داراست. (شریف رضی، ۱۳۷۹: ۳۹؛ کلینی، ۱۴۰۷: ۱/۳۱ و ۶۰-۶۲)

در منظومه‌ی اندیشگی بنیانگذار فقید جمهوری اسلامی، عقلانیت از مهم‌ترین عناصر شکل‌گیری نظام اسلامی و حرکت به سوی تعالی است. ایشان در «شرح چهل حدیث» بر نقش اساسی و تأثیرگذار تفکر و تعقل تأکید نموده‌اند و آنرا زمینه‌ساز رهایی از رذایل نفسانی می‌دانند. به بیان دیگر، ریشه تمام انحرافات و بدفهمی‌ها و بیراهه رفتن‌ها را دور شدن از عقلانیت و اندیشه ورزی می‌دانند. امام معتقدند اگر در شخصی قوای عقلانی بر قوای جهل و شیطانی سلطه پیدا کرد، آن انسان ساخته شده و رفتارها، کنش‌ها و واکنش‌های منطقی و معقول از وی بروز می‌یابد و این کار در چهارچوب امنیت فرهنگی و بر پایه‌ی فرهنگ صحیح و مطلوب امکان پذیر خواهد بود. «اگر آدم، ما بسازیم، مملکت ما نجات پیدا می‌کند. همیشه آدم‌ها هستند که مقدرات کشورها را در دست می‌گیرند. متنها بعضی‌ها آدم‌های به صورت آدم و واقع شیطان، و بعضی‌ها آدم... اشخاصی که ملت‌ها را می‌توانند نجات بدهند... فرهنگی‌ها هستند. پس فرهنگ یک کارخانه آدم‌سازی است. (خمینی، ۱۳۸۹: ۲۷/۷) از دیدگاه ایشان، حصول استقلال فرهنگی و امنیت فرهنگی جامعه، مبتنی بر استقلال فکری و عقلانیت غیرمتکی به شرق و غرب است که با تکیه بر فرهنگ غنی جامعه‌ی خودمان (مأخوذ از فرهنگ اسلام)، به جهت دهی منطقی و عقلانی رفتارها و عملکردها منجر گردد. (خمینی، ۱۳۸۹: ۷۵/۹ و ۱۸۰/۱۱) مقام معظم رهبری (دام ظلّه العالی) نیز نظام رفتاری و کنشگری متعالی را براساس تعلیم و تربیت در وجهه‌ی تربیت عقلانی، تربیت اخلاقی و تربیت قانونی از اهداف بعثت پیامبر اسلام(ص) دانسته که جامعه امروز و انقلاب اسلامی و سایر ملت‌های مسلمان بدان نیازمند بوده و حصول امنیت فرهنگی و حفظ هویت اسلامی در التزام به آن می‌باشد. (خامنه‌ای، بیانات در سالروز عید سعید مبعث، ۱۳۸۸/۴/۲۹)

۳.۴. بکارگیری عقلانی ابزارها و رسانه‌های فرهنگی

نگاهی عمیق و ژرف به سیره‌ی رسول الله(ص) نشان می‌دهد که پیامبر اسلام(ص) در گذار تحول فرهنگی از جاهلیت به فرهنگ اسلامی از ابزارهای مختلفی در راستای حفظ و صیانت از فرهنگ اسلامی

بهره گرفته اند. ابزارهایی که با جهت یابی معقول؛ در قالب تحریض و تحذیر، از یکسوی به تحریض و برانگیختن به سوی فرهنگ اسلامی و از طرف دیگر به تحذیر و بازداری از رسومات جاهلی و فرهنگ جاهلی نظر دارند.

بی تردید قرآن کریم و آیات و وحیانی آن یکی از رساترین و گویاترین ابزار رسانه ای بود که رسول خدا(ص) به صورت روشمند و عقلانی آن را در قالب تحریض و تحذیر برای گستره ی امنیت فرهنگی به کار بردند. امام علی(ع) در همین زمینه می فرماید: «خداوند حضرت محمد(ص) را به حق برانگیخت تا بندگان خود را از پرستش دروغین بت‌ها رهایی بخشیده به پرستش خود راهنمایی کند، و آنان را از پیروی شیطان نجات داده به اطاعت خود کشاند، با قرآنی که معنی آن را آشکار کرد و اساسش را استوار فرمود، تا بندگان عظمت و بزرگی خدا را بدانند که نمی دانستند، و به پروردگار، اعتراف کنند پس از انکارهای طولانی اعتراف کردند، و او را پس از آن که نسبت به خدا آشنایی نداشتند به درستی بشناسند.» (شریف رضی، ۱۳۷۹: ۲۶۹) پاسخگویی به شبهات، افشاگری در مورد مشرکین، منافقین و اهل کتاب و دسیسه های آن‌ها و پرهیز دادن مسلمانان از انحرافات اجتماعی و فرهنگی از مهم ترین آورده های قرآنی هستند که رسول اعظم الهی(ص) در مواجهه با انحرافات فرهنگی و اجتماعی از آن برای تضمین امنیت فرهنگی اسلام بهره جسته اند.

نگارش و کتابت قرآن کریم، روایات و علوم و دانش‌ها نیز وسیله و ابزار دیگری جهت گسترش فرهنگ و حراست از دستاوردهای علمی و فرهنگی عصر نبوی محسوب می گردد. قرآن کریم در اهمیت کتابت و نگارش می فرماید: «ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ؛ سوگند به قلم و آنچه می نویسند.» (قلم: ۱) اهتمام و جدیت رسول گرامی اسلام (ص) در نگارش قرآن کریم به گونه ای بود که علیرغم این که هنگام ظهور اسلام، خط و کتابت میان اعراب حجاز رایج نبود و تنها کمتر از بیست نفر با خط و نوشتن آشنا بودند. پیامبر (ص) آنان را برای کتابت وحی استخدام کرد و مسلمانان را به آموختن خط و کتابت تشویق نمود. (معرفت، ۱۳۸۹: ۱۵۴) آن حضرت با تشویق به نگارش و کتابت علوم و دانش‌ها فرمودند: «قِيلُوا الْعِلْمَ بِالْكِتَابِ؛ دانش را با نوشتن نگاه دارید.» (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴ق/۱۳۶۳: ۳۶) اهمیت و نقش نگارش و کتابت در فرهنگ و امنیت فرهنگی تا بدان جاست که رسول گرامی اسلام (ص) فرمودند: «الْقَلَمُ مِنَ اللَّهِ نِعْمَةٌ عَظِيمَةٌ وَلَوْلَا الْقَلَمُ لَمْ يَسْتَقِمِ الْمَلِكُ وَالِدِينُ وَلَمْ يَكُنْ عِشْيُ صَالِحٍ؛ قلم نعمت بزرگ خداوند است و اگر قلم نبود، ملک و دین استوار نمی یافت و زندگی نیکو حاصل نمی گردید.» (نوری، ۱۴۰۸ق: ۲۵۸/۱۳) همین بزرگی و اهمیت مضاعف قلم و نگارش، در برپایی و حراست از دین و فرهنگ است که رسول

مهربانی‌ها و دلسوزی‌ها را بر آن داشت تا در واپسین لحظات عمر خویش که نگران آینده‌ی امت و خطر انحراف فکری و فرهنگی آنان بودند؛ فرمودند تا قلم و دواتی آورده و چیزی بنویسند که آن‌ها را از گمراهی و ضلالت‌های بخت‌سازد. (بخاری، ۱۴۱۸ق: ۳۴/۱؛ ۶۹/۴؛ ۹/۶؛ ابن سعد، ۱۴۱۰ق/۱۹۹۰: ۱۸۷/۲)

منبر و خطابه به عنوان یک رسانه‌ی پویا، زنده و سازنده یکی از مهم‌ترین ابزارهای تحول‌آفرین در تمام دوران‌های اسلامی بوده است. منبر با دو کارکرد اساسی اطلاع‌رسانی و آموزش عمومی به عنوان رسانه‌ای با نفوذ، نقش بارزی را در تاریخ فرهنگ اسلامی ایفا نموده است. پس از هجرت پیامبر اسلام (ص) به مدینه و تأسیس نخستین مسجد و بعد از مدتی که رسول خدا (ص) ایستاده خطبه می‌خواندند، به پیشنهاد اصحاب منبری از چوب ساخته شد. (ابن سعد، ۱۴۱۰ق/۱۹۹۰: ۱۹۲/۱-۱۹۳) بدین ترتیب منبر و خطابه با هدف تربیت دینی و فرهنگی به عنوان یکی از اساسی‌ترین ابزارهای مورد استفاده پیامبر اسلام (ص)، نقشی مؤثر در ساخت و پردازش فرهنگ اسلامی ایفا نمود. اهمیت این رویکرد در امنیت فرهنگی را می‌توان در وعظ و خطابه‌هایی دانست که پیامبر اسلام (ص) با استفاده از منبر و خطابه به منظور کنترل و یا پیشگیری از بروز ناهنجاری‌های اجتماعی و فرهنگی به کار بسته‌اند. تاریخ و سیره‌ی نبوی نمونه‌های فراوانی را در این زمینه نقل کرده‌اند که مشهورترین آن‌ها را می‌توان برپایی منبر و ایراد خطابه در غدیرختم دانست که حضرت علی (ع) را به عنوان جانشین پس از خود در راستای حراست از اسلام و فرهنگ اسلامی معرفی فرمودند. (مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۳۸۷/۲۱) همچنین باید گفت که بهره‌گیری از احکام عبادی و دستورالعمل‌های شرعی یکی دیگر از ابزارهای بسیار مؤثر در تربیت دینی- فرهنگی جامعه‌ی اسلامی به شمار می‌رود. گسترش فرهنگ نماز، روزه، زکات، حج و ترویج فضایل عبادات و ارج نهادن دعا و نیایش هر یک نقشی فزاینده در گسترش و رشد فرهنگ و امنیت فرهنگی عصر پیامبر اسلام (ص) ایفا نموده‌اند. هر کدام از این امور از نظر تربیتی و فرهنگی از اهمیت بالایی برخوردار بوده و در راستای انسان‌سازی، تهذیب نفوس و به‌سازی نقش به‌سزایی دارند و هر یک مکتب‌آموزنده و سازنده برای تحصیل کمالات معنوی و درجات عالی انسانی می‌باشند. افزون بر این باید از دستورالعمل‌هایی یاد کرد که به‌طور مستقیم به منع و بازدارندگی افراد از ضد ارزش‌ها و ناهنجاری‌ها می‌پردازد. احکام و دستورالعمل‌هایی مانند: جهاد، نهی از منکر، حدود و تعزیرات با هدف بازدارندگی از ناهنجاری‌ها و ضد ارزش‌های اجتماعی در امنیت فرهنگی به کار گرفته می‌شوند.

در اندیشه‌ی امامین انقلاب، بهره‌گیری از رسانه‌ها و ابزارهای فرهنگی بایسته‌ای است که باید در مجاری عقلائی و چهارچوب اسلامی جهت‌دهی گردد. مقام معظم رهبری (دام‌ظله‌العالی)، با تأکید

براستفاده از ابزارها و رسانه های فرهنگی در گسترش اندیشه ها و معارف دینی و سنت های معقول، منبر و مجالس اهل بیت (ع) را چراغی پرفروغ در گسترش فرهنگ دینی و امنیت فرهنگی دانسته که باید در کنار تبیین جنبه های حماسی و عواطف آن، عنصر منطق و عقل را نیز بکار گرفت. زیرا بیان سست و بی منطق موجب وهن و سستی دین می گردد. (خامنه ای، بیانات در دیدار روحانیان و مبلغان، ۸۴/۱۱/۵) امام خمینی (ره)، دانشگاه و مدارس را به عنوان ابزارهای علم و فرهنگ عقلانی در راستای تبیین فرهنگ اسلام و امنیت فرهنگی آن دانسته و می فرماید: «فرهنگ دانشگاه ها و مراکز غیرحوزه ای به صورتی است که با تجربه و لمس واقعیت ها بیشتر عادت کرده است تا فرهنگ نظری و فلسفی، باید با تلفیق این دو فرهنگ و کم کردن فاصله ها، حوزه و دانشگاه در هم ذوب شوند تا میدان برای گسترش و بسط معارف اسلام وسیع تر گردد.» (خمینی، ۱۳۸۹: ۲۱/ص ۹۹) از منظر معمار انقلاب، دستیابی به فرهنگ و امنیت فرهنگی زمانی ممکن می گردد که دانشگاه ها و مراجع ذی ربط - به عنوان رسانه و ابزارهای فرهنگ و امنیت فرهنگی - در مسیراستقلال فکری و عقلانیت مبتنی بر داده های دین اسلام گام بردارند؛ نه آن که وابسته ی فکری غرب و شرق گردند. (خمینی، ۱۳۸۹: ۳/۱۲-۸) درگفتمان مقام معظم رهبری (دام ظلّه العالی) نیز، دانشگاه رسانه ای پویا در تبیین اندیشه های عقلانی و اسلامی است که بدون وابستگی به اراده ی فکری و فرهنگی دیگران باید «علم از درون مبانی فکری و اعتقادی خود ما بجوشد و ما دست گدایی به سمت دشمن دراز نکنیم.» (میرزا محمدی و علی صحبت لو، ۱۳۸۶: ۱۴) بلکه «باید ایده ها در چارچوب منطق و اخلاق و در جهت رشد اسلامی با یکدیگر رقابت کنند و مضاف دهند تا جهان اسلام، اعاده هويت و عزت کند و ملت ایران به رتبه ای جهانی که استحقاق آن را دارد بار دیگر دست یابد.» (خامنه ای، پاسخ به نامه جمعی از دانش آموختگان و پژوهشگران حوزه علمیه، ۱۳۸۱/۱۱/۱۶)

مطابق دیدگاه های امام خمینی (ره)، هنر به عنوان یکی از عناصر مهم فرهنگی باید تفکرزا و غفلت زدا باشد. بنیان گذار کبیرانقلاب در پیامی که در سال ۱۳۶۳ خطاب به هنرمندان داده اند به صراحت فرموده اند: «به هر وسیله که می توانید غفلت زدایی کنید، هنر اسباب غفلت نیست بلکه اسباب فطرت و تفکر است.» (پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات؛ <https://www.ricac.ac.ir/news>) فرهنگ و ارشاد اسلامی

از همین روی تکیه ی ایشان در محور عقلانیت رسانه ها، بر انحراف زدایی و معرفی درست اسلام واقعی است تا برپایه ی عقلانیت و معارف فطری، جامعه و مردم نیک سرشت را به قبول آن سوق داده و بدین طریق امنیت فرهنگی بیافرینند. (خمینی، ۱۳۸۹: ۳۶۲-۳۶۳) مقام معظم رهبری (دام ظلّه العالی) نیز

در بیانات خویش بر اساس آسیب‌شناسی فضای مجازی و رسانه‌ای کشور بر ضرورت «احیای اعتماد مردم» در مورد فرهنگ و رسانه فرمودند: «ساختار فرهنگی کشور به «بازسازی انقلابی»؛ یعنی خردمندان، عاقلانه و برخاسته از اندیشه و حکمت نیاز دارد.» (خامنه‌ای بیانات در دیدار هیئت دولت، ۱۴۰۰/۶/۲۶) بدین ترتیب عقلانیت رسانه‌ای و جهت‌دهی ابزارهای فرهنگی بر اساس منطق و عقلانیت صحیح می‌تواند راهبردی اساسی و کارآمد در امنیت فرهنگی انقلاب اسلامی باشد.

۴.۴. وحدت اسلامی، همگرایی و مشارکت عمومی

یکی از مهم‌ترین آورده‌های اشتراکات دینی و انسجام فرهنگی که آخرین پیام آور الهی عرضه فرمودند، ایجاد وحدت اسلامی، همگرایی و مشارکت عمومی است که نقشی اساسی در فرهنگ و امنیت فرهنگی شبه‌جزیره عربی ایفا نمود. در هنگامه‌ای که شبه‌جزیره عربی در آتش اختلافات قبیله‌ای و دینی می‌سوخت. شرک و بت‌پرستی و باورهای خرافی چنگک تفرق را میان قبایل عرب افکنده بود و جامعه عربی در وضعیت آشفته‌ی اجتماعی و فرهنگی می‌سوخت. (حتی، ۱۹۷۴: ۱۳۱) پیغمبر خدا (ص) با رویکردی عقلانی و مبتنی بر فطرت آدمی، طنین وحدت بخش «قولوا لا اله الا الله تفلحوا» را در افکندند تا همگان را بر پایه‌ی اعتقاد به خدای یگانه؛ به سوی وحدت و همدلی فراخواند. زیرا که همه‌ی ارزش‌ها و هنجارهای متعالی در ساختار وحدت و یکتا پرستی انسجام یافته و بر محوری واحد، کنش‌های آدمی را سامان و او را به سمت ترقی و پیشرفت و تکامل رهنمون می‌گردند و بالعکس شرک و چندگانه‌پرستی؛ با از هم گسیختگی و چند پارگی اهداف و ارزش‌ها، کنش‌ها و عملکردها را بر اساس تمایلات متفرق و پراکنده قرار می‌دهند و در نتیجه جامعه را به سوی تضاد منافع و تعارض خواسته‌ها پیش خواهند برد که نمود واضحی از انحطاط جامعه‌ی انسانی به شمار می‌آید.

پیامبرگرامی اسلام (ص) «شکاف‌های اجتماعی را به وحدت اصلاح و فاصله‌ها را به هم پیوند داد و پس از آن که آتش دشمنی‌ها و کینه‌های برافروخته در دل‌ها راه یافته بود، میان خویشاوندان یگانگی برقرار کرد.» (شریف‌رضی، ۱۳۷۹: ۴۷۰) در کنار ایمان و عقیده‌ی توحیدی به عنوان اصل مشترک میان همه‌ی مسلمانان، همچنین می‌توان به وجود اعمال دینی و بایسته‌های اخلاقی و عبادی نظیر حج، نماز جماعت، نماز جمعه، زکات و... و رویکرد مشارکت جمعی آن‌ها به عنوان مشترکاتی در میان مسلمانان جامعه‌ی نبوی یاد کرد که وحدت اسلامی، همگرایی و مشارکت عمومی را به ارمغان آورده و در پرتو هویت دینی- فرهنگی آن، توان رفع و دفع تهدیدات و حملات فرهنگی را مضاعف می‌نمود و ظرفیت ویژه‌ای را برای اتحاد مسلمانان و حرکت به سوی امت واحد در راستای فرهنگ اسلامی و امنیت

فرهنگی پدید آورده بود. رابطه‌ی معنادار و عقلانی بین باورها و کنش‌های دینی و همبستگی اجتماعی از این جهت است که از نگاه دین، جامعه‌سنان خانواده‌ای بزرگ است که هریک از مؤمنین با یکدیگر برادر و برابرند. (حجرات، آیه ۱۰) طبیعتاً فراگرد چنین نگرش و کنش‌های جمعی این است که موجب انسجام و همبستگی اجتماعی می‌گردد؛ تا با احساس مسئولیت جمعی، جلوی بروز آفت‌ها و آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی و بروز اختلالات فرهنگی و هرگونه تعدی فرهنگی را بگیرد.

امامین انقلاب اسلامی با توجه به هویت اسلامی و مردمی بودن این انقلاب و در راستای خنثی‌سازی دسیسه‌ها و تهاجمات فرهنگی و امنیتی علیه این نظام؛ براساس تأسی و الگوگیری از رسول خدا (ص) و بر محور عقلانیت، نظام جامعه ایران و انقلاب اسلامی را در چهارچوب وحدت اسلامی، همگرایی و مشارکت عمومی قرار داده‌اند. امام خمینی (ره) با انتخاب شعار وحدت اسلامی یک همگرایی میان تمام مسلمانان جهان ایجاد کرد و بذر امنیت فرهنگی را در میان مسلمانان پاشیدند. زیرا خواست دشمن، ایجاد اختلاف افکنی و تهاجم فکری و فرهنگی به عموم جامعه مسلمین است تا از این طریق به اهداف استکباری خویش دست یابند. لذا «اینکه امام این قدر روی مسأله‌ی «وحدت» تکیه می‌کردند، برای این است که این، یک مسأله‌ی احساساتی نیست. این یک مسأله‌ی عقلانی است.» (خامنه‌ای، بیانات در دیدار کارگزاران نظام و میهمانان کنفرانس بین‌المللی وحدت اسلامی، ۱۳۷۲/۰۶/۱۴)

در حقیقت انقلاب اسلامی ایران بر پایه‌ی نظام عقلانی در چهارچوب مشارکت عمومی تشکیل و تداوم می‌یابد. مقام معظم رهبری (دام ظلّه‌العالی) درباره‌ی حضور مردم و مشارکت همگانی در صحنه‌های انقلاب بر پایه‌ی محاسبات عقلانی صحیح و دقیق می‌فرمایند: «انقلاب عظیم اسلامی ما ناشی از یک عقلانیت بود. این طور نبود که مردم همین طور بی حساب و کتاب به خیابان بیایند و بتوانند یک رژیم آن چنانی را ساقط کنند؛ محاسبات عقلانی و کار عقلانی و کار فکری شده بود.» (خامنه‌ای، بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت، ۱۳۸۴/۰۶/۸) ایشان نظام اسلامی و مردم‌سالار بودن آن را مبتنی بر عقلانیتی دانسته که امام براساس وحدت اسلامی، همگرایی و مشارکت عمومی و در راستای حفظ نظام و اصول و ارزش‌های انقلاب اسلامی نهادینه کردند. «انتخاب مردم‌سالاری، یکی از مظاهر روشن عقلانیت امام در مکتب حیاتبخش و نجاتبخش او بود. قرنهای متمادی حکومت‌های فردی بر کشور ما حکومت کرده بودند.» (خامنه‌ای، بیانات در مراسم بیست و دومین سالگرد رحلت امام خمینی (ره)، ۱۳۹۰/۰۳/۱۴) از همین روی بنیانگذار انقلاب اسلامی بر محور عقلانیت، در اولین گام اساسی پس از انقلاب اسلامی، قانون اساسی را به همه‌پرسی گذاردند. امام خامنه‌ای (دام ظلّه‌العالی) در این زمینه می‌فرمایند: «امام خبرگان

ملت را از طریق انتخابات مأمور کرد که قانون اساسی را تدوین کنند... بعد امام همین قانون اساسی را مجدداً در معرض آراء مردم قرار داد و رفراندوم قانون اساسی در کشور تشکیل شد. این، یکی از مظاهر عقلانیت امام است. ببینید، پایه‌های نظام را امام اینجور مستحکم کرد: «خامنه‌ای، بیانات در مراسم بیست و دومین سالگرد رحلت امام خمینی (ره)، ۱۴/۰۳/۱۳۹۰» بدین ترتیب وحدت اسلامی، همگرایی و مشارکت عمومی در نظم آفرینی و دفاع از ارزش‌های بنیادین انقلاب اسلامی و فرهنگ آن نقش اساسی دارد به گونه‌ای که حضور در این عرصه وظیفه‌ای ای همگانی برشمرده شده است و مقام معظم رهبری (زید عزه) در این باره می‌فرمایند: «این‌که من بر حضور مردم اصرار می‌کنم به‌خاطر این است که این یک وظیفه شرعی و وجدانی و عقلانی است؛ چون مجلس وقتی قانون تصویب کرد، همه باید تسلیم آن قانون باشیم، پس شما باید در ایجاد آن مجلسی که می‌خواهد این قانون را تصویب کند، نقش ایفا کنید.» (خامنه‌ای، بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان قزوین، ۲۶/۰۹/۱۳۸۲)

نتیجه‌گیری

این تحقیق در راستای الگودهی و تحلیل نقش عقلانیت در امنیت فرهنگی، به امنیت فرهنگی دوران نبوی (ص) پرداخته و آن را بر معیارهای عقلانی اندیشه‌ی امامین انقلاب اسلامی ایران تطبیق و تحلیل نموده تا بر معیار ایدئولوژیک و مکتب فکری و عقلانی اسلام، موازین عقلی در امنیت فرهنگی را برای انقلاب اسلامی و تمدن نوین اسلامی تبیین نماید. یافته‌های این پژوهش، بیانگر نتایج و پیشنهادات ذیل است:

۱. رسول گرامی اسلام (ص) باورها و عقاید اسلامی را در زیر چتر عقلانیت و خردگرایی پروارنده و بدین وسیله راه هرگونه تهاجم فرهنگی و جمود فکری را مسدود کرده بودند. شبهات، نیرنگ‌ها، مجادله‌ها و دسیسه‌های فکری و عقیدتی اهل کتاب و دشمنان اسلام، با درایت پیامبر (ص) و با تبیین عقلانیت اعتقادات اسلامی، یکی پس از دیگری محو و هَبَاءٌ مَّشُوراً می‌گردید. از منظر امامین انقلاب، انقلاب اسلامی ایران نیز به مثابه‌ی انقلاب رسول خدا (ص) در جامعه‌ی عربی؛ در پرتو تبیین جهادی، منطقی و عقلانی قادر بوده تا دسیسه‌ها و نیرنگ‌ها و شبهات دشمن را در عرصه‌های دفاع فرهنگی حل و فصل نماید. از این روی راه مقابله با نفوذ دشمن، مجهز شدن به منطق مستحکم انقلاب از طریق افزایش اقناعی، منطقی و عقلانی و بیانی در پرتو اندیشه‌های خرد محور اسلامی است.

۲. برآیند رفتارها و عملکردهای صحیح افراد جامعه، دستیابی به فرهنگ و امنیت فرهنگی متعالی

است. تلاش نبی مکرم اسلام(ص) بر قرار گرفتن جامعه در مسیر اطاعت از دستورهای خداوند، نقطه ی روشنی از عمل عقلانی در تدبیر امور جامعه به سوی رفتارها و عملکردهای صحیح و عقلانی در دستیابی به فرهنگ و امنیت فرهنگی متعالی است. براین اساس امامین انقلاب معتقدند که اتخاذ رفتار متناسب با شرع و عقل، از آن جهت که رفتار افراد جامعه با آموزه‌های وحیانی، حکمت‌های عقلانی و منش عقلانی همراه باشد که نتیجه آن سلامت زندگی و عاقبت نیکو و امنیت فرهنگی برای افراد و جامعه است، مسیر پیشبرد امنیت فرهنگی را برای انقلاب اسلامی و تمدن نوین اسلامی هموار می سازد و همین مسأله حصول استقلال فرهنگی و امنیت فرهنگی جامعه، مبتنی بر استقلال فکری و عقلانیت غیرمتکی به شرق و غرب و بلکه با تکیه بر فرهنگ غنی جامعه ی خودمان(مأخوذ از فرهنگ اسلام)؛ را ضرورت می بخشد.

۳. پیامبر اسلام(ص) در راستای حفظ و صیانت از فرهنگ اسلامی از ابزارهای مختلفی با جهت دهی معقول؛ در قالب تحریض و تحذیر، بهره گرفته اند. استفاده عقلانی و دقیق از قرآن کریم به عنوان رسانه ای گویا و پویا و رسا، گسترش کتابت و نگارش به عنوان ابزار صیانت از دستاوردهای علمی و فرهنگی، منبر و خطابه به عنوان یک رسانه ی پویا، زنده و سازنده با دو کارکرد اساسی اطلاع رسانی و آموزش عمومی و همچنین بهره گیری عقلانی و منطقی از احکام عبادی و دستور العمل های شرعی در تربیت نفوس، از مهم ترین ابزارها و رسانه های فرهنگی هستند که آن حضرت در دفاع از فرهنگ اسلام و تأمین امنیت فرهنگی به کار گرفته اند. امامین انقلاب، نیز هریک بر بهره گیری از رسانه ها و ابزارهای فرهنگی کارآمد که در مجاری عقلانیت و چهارچوب اسلامی جهت دهی و تنظیم شده باشند؛ تأکید ورزیده و آن را ضرورتی اجتناب ناپذیر در صیانت از انقلاب اسلامی و امنیت فرهنگی آن بر شمرده اند. در همین راستا می توان به منبر و مجالس اهل بیت(ع)، دانشگاه و مدارس، هنر، رسانه ها و مطبوعات اشاره نمود که باید مبتنی بر عقلانیت و خردگرایی معطوف به فطرت و سرشت پاک آدمی، جامعه و مردم نیک سرشت را به فرهنگ متعالی رهنمون و بدین طریق امنیت فرهنگی بیافرینند.

۴. وحدت اسلامی، همگرایی و مشارکت عمومی با هدایت عقلانی و جهت دهی معقول پیامبر(ص)، نقشی بی بدیل و گسترده در رونق و گسترش فرهنگ اسلامی و هویت بخشی به آن از یکسوی و دفاع از کيان و ارزش ها و هنجارهای اسلامی از سوی دیگر ایفا کرده اند. بیعت، پیمان اخوت، توجه به مشترکات فرهنگی و عقیدتی جمعی و مشارکت های عمومی از طریق عبادت های جمعی و ... هریک از سازو کارهایی هستند که پیامبر(ص) بدین منظور آن ها را با نگاهی عقلانی و مسؤولیت آفرینی همگانی، در جامعه ی عربی برای پاشداشت فرهنگ اسلام به کار گرفته اند. رویکردی که امامین انقلاب

نیز براساس تأسی و الگوگیری از رسول خدا(ص) و بر محور عقلانیت، نظام جامعه ایران و انقلاب اسلامی را با توجه به هویت اسلامی و مردمی بودن این انقلاب و در راستای خشی سازی دسیسه ها و تهاجمات فرهنگی و امنیتی علیه این نظام؛ سوق داده اند.

۵. در عصر رسانه و ارتباطات که شرایط ارتباطی در سطوح گسترده و حتی جهانی فراهم آمده است، پیشنهاد می گردد تا با هدایت ابزارها و عناصر فرهنگی و رسانه ای و جهاد تبیین و همگرایی و مشارکت عمومی، با در نظر داشت عقلانیتی دقیق و صحیح و متخذ از سیره ی نبوی(ص) و در پاسخ به هدایت عقلانی و خرد محور امامین انقلاب اسلامی، به امنیتی پایدار و گسترده در عرصه ی فرهنگ دینی و نظام ارزش ها و هنجارهای حقیقی دست یافت. این مهم در عصر جهانی شدن اسلام و ارزش های آن و در راستای تمدن نوین اسلامی اهمیتی مضاعف دارد. به ویژه در شرایطی که امپریالسم رسانه ای غرب و حملات فرهنگی آن؛ اسلام و فرهنگ اسلامی را نشانه رفته است و به ویژه انقلاب اسلامی ایران را با گونه های مختلف حملات فرهنگی مورد هدف قرار داده است.

منابع

قرآن کریم.

- ابن سعد، محمد بن سعد بن منیع الهاشمی البصری (۱۴۱۰ق/۱۹۹۰م). الطبقات الكبرى، ط الأولى، تحقیق محمد عبد القادر عطا، بیروت: دار الکتب العلمیه.
- ابن شعبه حرانی، حسن بن علی (۱۴۰۴ق/۱۳۶۳). تحف العقول، محقق علی اکبر غفاری، چاپ دوم، قم: جامعه مدرسین.
- ابن هشام، عبدالملک ابن هشام، [بی تا]، السیره النبویه، الطبعة الاولى، تحقیق مصطفی السقا و آخرون، بیروت: دار المعرفه.
- اسکید مور، ویلیام (۱۳۸۵). تفکر نظری در جامعه‌شناسی، جمعی از مترجمان، چاپ اول، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
- افتخاری، اصغر (۱۳۸۱). مراحل بنیادین اندیشه در مطالعات امنیت ملی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- بخاری، ابو عبدالله محمد بن اسماعیل بن ابراهیم (۱۴۱۸ق). صحیح البخاری، بیروت: دار الفکر.
- بلاذری، أحمد بن یحیی بن جابر البلاذری (۱۴۱۷ق/۱۹۹۶م). کتاب جمل من انساب الأشراف، ط الأولى، تحقیق سهیل زکار و ریاض زرکلی، بیروت: دار الفکر.
- بوزان باری (۱۳۷۸). مردم، دولتها وهراس، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، چاپ اول.
- پهلوان، چنگیز (۱۳۷۸). فرهنگ‌شناسی، تهران: پیام امروز.
- تاجیک، محمدرضا (۱۳۸۱). مقدمه ای بر استراتژی امنیت جمهوری اسلامی ایران، تهران: فرهنگ گفتمان.
- حتی، فیلیپ خوری (۱۳۸۰). تاریخ عرب، ترجمه ابوالقاسم پاینده، چاپ سوم، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- خمینی، روح الله (۱۳۸۹). صحیفه امام: مجموعه آثار امام خمینی (س). چاپ پنجم، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۸۴). لغتنامه دهخدا، تهران: دانشگاه تهران.
- رابینز، استیفن پی (۱۳۹۰). رفتار سازمانی: مفاهیم، نظریه‌ها و کاربردها، ترجمه علی پارسائیان و سید محمد اعرابی، چاپ هفدهم، تهران: دفتر پژوهشهای فرهنگی.

راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ق). المفردات فی غریب القرآن، دمشق: الدار الشامیة.
 رضایان، علی (۱۳۸۰). مدیریت رفتار سازمانی، چاپ دوم، تهران: سمت.
 روشلن، مورس (۱۳۵۳). تاریخ روانشناسی، ترجمه محمد حسین سروری، تهران، کتاب زمان.
 ریشه، گی (۱۳۷۶). جامعه‌شناسی تالکوت پارسونز، ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر، چاپ اول،
 تهران: نشر تبیان.

ریتزر، جورج (۱۳۸۲). نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر، ترجمه محسن ثلاثی، چاپ
 هفتم، تهران: انتشارات علمی.

سایت پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات؛ وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی؛

<https://www.ricac.ac.ir/news/>

سایت دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله خامنه‌ای (دام‌ظله‌العالی) / <https://farsi.khamenei.ir/>

سیاسی، علی اکبر (۱۳۶۷). نظریه‌های مربوط به شخصیت، تهران: دانشگاه تهران.

شریعتمداری، علی (۱۳۶۷). تعلیم و تربیت اسلامی، تهران: امیرکبیر.

شریف رضی، محمد بن حسین (۱۳۷۹). نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی، چاپ اول، قم: مشهور.

صالحی شامی، محمد بن یوسف الصالحی الشامی (۱۴۱۴ق/۱۹۹۳). سبل الهدی و الرشاد فی سیره

خیر العباد، تحقیق عادل احمد عبد الموجود و علی محمد معوض، بیروت: دار الکتب العلمیة.

طباطبایی، محمد حسین (۱۳۷۴). ترجمه تفسیر المیزان، ترجمه سید محمدباقر موسوی

همدانی، چاپ پنجم، قم: دفتر انتشارات اسلامی.

طبری، أبو جعفر محمد بن جریر الطبری (۱۳۸۷ق/۱۹۶۷م). تاریخ الأمم و الملوک، ط الثانية،

تحقیق محمد أبو الفضل ابراهیم، بیروت، دار التراث.

عبداله خانی، علی (۱۳۸۳). نظریه‌های امنیت (مقدمه‌ای بر طرح ریزی دکترین امنیت ملی)،

تهران: موسسه ابرار معاصر تهران.

عمید، حسن (۱۳۶۲). فرهنگ عمید، تهران: امیر کبیر.

کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق). الکافی، چاپ چهارم، محقق علی اکبر غفاری و محمد

آخوندی، تهران: دار الکتب الإسلامیة.

گیدنز، انتونی (۱۳۸۳). جامعه‌شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نشر نی، چاپ سیزدهم.

مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی (۱۴۰۳ق). بحار الأنوار، محقق جمعی از محققان، چاپ

دوم، بیروت: دار إحياء التراث العربی.

- معرفت، محمدهادی (۱۳۸۹). علوم قرآنی، چاپ یازدهم، قم: نشر یاران.
- معین، محمد، (۱۳۴۲). فرهنگ فارسی، تهران: امیر کبیر.
- میرزا محمدی، محمد حسن و حسن صحبت لو (۱۳۸۶). اهداف دانشگاه اسلامی، دانشگاه اسلامی، (۱)۱۱، ۲۵-۷.
- نوری، حسین بن محمد تقی، (۱۴۰۸ق). مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، محقق مؤسسه آل البيت عليهم السلام، چاپ اول، قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام.
- يعقوبی، احمد بن أبی يعقوب بن جعفر بن وهب واضح (بی تا). تاریخ یعقوبی، بیروت: دار صادر.
- Arnold, Hugh and Daniel C. Feldman (1986). *Organizational behavior*, New York: McGraw-Hillcom.
- Durkheim, Emil (1979). *Suicide*, New York: THE FREE PRESS.
- Forrest, S. (2004). *Indigenous Identity as a Strategy for Cultural Security*. Conference Paper in Northern Research Forum Plenary on Security.
- John B. Watson (1913). *Psychology as the Behaviorist Views it*, *Psychological Review*, N 20, 158-177
- Tylor, Edward (1871). *Primitive Culture*, Vol 1. New York: J.P. Putnam's Son.